

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 30ής Απριλίου 2020*

«Προδικαστική παραπομπή – Κρατικές ενισχύσεις – Άρθρο 108 ΣΛΕΕ – Καθεστώς ενισχύσεων το οποίο δεν συμβιβάζεται με την εσωτερική αγορά – Απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με την οποία διατάσσεται η ανάκτηση των παράνομων ενισχύσεων – Κανονισμός (ΕΕ) 2015/1589 – Άρθρο 17, παράγραφος 1 – Δεκαετής προθεσμία παραγραφής – Εφαρμογή στις εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση – Άρθρο 16, παράγραφοι 2 και 3 – Εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει συντομότερη προθεσμία παραγραφής – Αρχή της αποτελεσματικότητας»

Στην υπόθεση C-627/18,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra (διοικητικό και φορολογικό δικαστήριο της Coimbra, Πορτογαλία) με απόφαση της 31ης Ιουλίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 5 Οκτωβρίου 2018, στο πλαίσιο της δίκης

Nelson Antunes da Cunha Lda

κατά

Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (IFAP),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Arabadjiev, πρόεδρο τμήματος, P. G. Xuereb (εισηγητή) και T. von Danwitz, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: H. Saugmandsgaard Øe

γραμματέας: M. Ferreira, κύρια διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 12ης Σεπτεμβρίου 2019,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- το Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (IFAP), εκπροσωπούμενο από τους J. Saraiva de Almeida και P. Estevão, advogados,
- η Πορτογαλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον L. Inez Fernandes καθώς και από τις P. Barros da Costa, H. Almeida και A. Gameiro,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους M. França, B. Stromsky και G. Braga da Cruz,

* Γλώσσα διαδικασίας: η πορτογαλική.

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 12ης Δεκεμβρίου 2019,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 16, παράγραφοι 2 και 3, και του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Nelson Antunes da Cunha Lda και του Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (IFAP) (Ινστιτούτου για τη Χρηματοδότηση της Γεωργίας και της Αλιείας, Πορτογαλία), με αντικείμενο την αναγκαστική είσπραξη παράνομης ενισχύσεως συνολικού ύψους 14 953,56 ευρώ, η οποία είχε χορηγηθεί στη Nelson Antunes da Cunha, κατόπιν αποφάσεως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περί ανακτήσεώς της.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Οι αιτιολογικές σκέψεις 25 και 26 του κανονισμού 2015/1589 έχουν ως εξής:
 - «(25) Στις περιπτώσεις παράνομων ενισχύσεων που δεν είναι συμβιβάσιμες με την εσωτερική αγορά, θα πρέπει να αποκαθίσταται αποτελεσματικός ανταγωνισμός. Για τον σκοπό αυτό, είναι αναγκαίο να ανακτάται αμελλητί η ενίσχυση, περιλαμβανομένων και των τόκων. Είναι σκόπιμο η ανάκτηση να πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διαδικασίες της εθνικής νομοθεσίας. Η εφαρμογή των διαδικασιών αυτών δεν θα πρέπει να εμποδίζει την αποκατάσταση αποτελεσματικού ανταγωνισμού, εμποδίζοντας την άμεση και αποτελεσματική εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής. Για την επίτευξη αυτού του αποτελέσματος, τα κράτη μέλη θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα που να διασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα της απόφασης της Επιτροπής.
 - (26) Για λόγους ασφάλειας του δικαίου, είναι σκόπιμο να θεσπισθεί δεκαετής προθεσμία παραγραφής για τις παράνομες ενισχύσεις, μετά την εκπνοή της οποίας δεν μπορεί να διαταχθεί ανάκτηση.»
- 4 Το άρθρο 16 του κανονισμού 2015/1589, το οποίο επιγράφεται «Ανάκτηση της ενίσχυσης», προβλέπει τα εξής:
 - «1. Σε περίπτωση αρνητικής απόφασης για υπόθεση παράνομων ενισχύσεων, η Επιτροπή αποφασίζει την εκ μέρους του οικείου κράτους μέλους λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για την ανάκτηση της ενίσχυσης από τον δικαιούχο (“απόφαση ανάκτησης”). Η Επιτροπή δεν απαιτεί ανάκτηση της ενίσχυσης εάν αυτό αντίκειται σε κάποια γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης.
 2. Το ποσό που πρέπει να ανακτηθεί δυνάμει απόφασης ανάκτησης περιλαμβάνει και τους σχετικούς τόκους, υπολογιζόμενους με το δέον επιτόκιο που ορίζει η Επιτροπή. Οι τόκοι πρέπει να καταβληθούν από την ημερομηνία κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση ετέθη στη διάθεση του δικαιούχου μέχρι την ημερομηνία της ανάκτησής της.

3. Με την επιφύλαξη απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατ' εφαρμογή του άρθρου 278 [ΣΛΕΕ], η ανάκτηση πραγματοποιείται αμελλητί και σύμφωνα με τις διαδικασίες της εθνικής νομοθεσίας του οικείου κράτους μέλους, εφόσον αυτές επιτρέπουν την άμεση και πραγματική εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής. Για τον σκοπό αυτό και σε περίπτωση κινήσεως διαδικασίας ενώπιον εθνικών δικαστηρίων, τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα που διαθέτουν στα αντίστοιχα νομικά τους συστήματα, συμπεριλαμβανομένων των προσωρινών μέτρων, με την επιφύλαξη της νομοθεσίας της Ένωσης.»

- 5 Το άρθρο 17 του κανονισμού 2015/1589, το οποίο επιγράφεται «Παραγραφή για την ανάκτηση της ενίσχυσης», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Οι εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση της ενίσχυσης υπόκεινται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής.»

- 6 Οι ανωτέρω διατάξεις περιλαμβάνονταν και στον κανονισμό (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [108 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 1999, L 83, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 734/2013 του Συμβουλίου, της 22ας Ιουλίου 2013 (ΕΕ 2013, L 204, σ. 15), ο οποίος καταργήθηκε από τον κανονισμό 2015/1589.

Το πορτογαλικό δίκαιο

- 7 Δυνάμει του άρθρου 306, παράγραφος 1, του Código Civil (αστικού κώδικα), η προθεσμία παραγραφής αρχίζει να τρέχει από τότε που είναι δυνατή η άσκηση του δικαιώματος.

- 8 Το άρθρο 309 του αστικού κώδικα, με τίτλο «Γενική προθεσμία», προβλέπει τα εξής:

«Η γενική προθεσμία παραγραφής είναι εικοσαετής.»

- 9 Το άρθρο 310 του κώδικα αυτού ορίζει τα εξής:

«Παραγράφονται σε πέντε έτη:

[...]

d) οι συμβατικοί ή νόμιμοι τόκοι, ακόμη και αν δεν έχουν εκκαθαριστεί, και τα μερίσματα που διανέμονται από εταιρίες:

[...].»

- 10 Κατά το άρθρο 323, παράγραφος 1, του εν λόγω κώδικα, η παραγραφή διακόπτεται με κλήτευση ή δικαστική κοινοποίηση οποιασδήποτε πράξεως με την οποία εκδηλώνεται, άμεσα ή έμμεσα, η πρόθεση ασκήσεως του δικαιώματος αυτού.

- 11 Το decreto-lei 155/92 (νομοθετικό διάταγμα 155/92), της 28ης Ιουλίου 1992 (*Diário da República*, σειρά I-A, αριθ. 172/1992, της 28ης Ιουλίου 1992), θεσπίζει το καθεστώς που διέπει τη δημοσιονομική διοίκηση. Το άρθρο 40 του νομοθετικού αυτού διατάγματος, με τίτλο «Παραγραφή», προβλέπει τα εξής:

«1. Η αξίωση επιστροφής ποσών που έχουν εισπραχθεί παραγράφεται πέντε έτη μετά την είσπραξή τους.

2. Ο χρόνος παραγραφής διακόπτεται ή αναστέλλεται με την επέλευση των γενικών λόγων διακοπής ή αναστολής της παραγραφής.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 12 Στις 8 Απριλίου και στις 7 Ιουλίου 1993, η ανακόπτουσα της κύριας δίκης, Nelson Antunes da Cunha, συνήψε με την Caixa de Crédito Agrícola Mútuo - Coimbra (CCAM Coimbra), συμβάσεις πιστώσεως με αντικείμενο τη χορήγηση πιστώσεως για την επανέναρξη των γεωργικών και κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων.
- 13 Το decreto-lei 146/94 (νομοθετικό διάταγμα 146/94), της 24ης Μαΐου 1994 (*Diário da República*, σειρά I-A, αριθ. 120, της 24ης Μαΐου 1994), θέσπισε ένα καθεστώς χορηγήσεως πιστώσεων με σκοπό, αφενός, την ελάφρυνση των χρεών των επιχειρήσεων του τομέα της εντατικής εκτροφής και, αφετέρου, την τόνωση της δραστηριότητας της χοιροτροφίας. Το καθεστώς αυτό δεν κοινοποιήθηκε από την Πορτογαλική Δημοκρατία στην Επιτροπή, αντιθέτως προς τις επιταγές του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ.
- 14 Στο πλαίσιο αυτών των συμβάσεων πιστώσεως, ο προκάτοχος του IFAP κατέβαλε βάσει του νομοθετικού διατάγματος 146/94, μεταξύ των ετών 1994 και 1996, στη Nelson Antunes da Cunha, ως επιδοτήσεις επιτοκίου, το συνολικό ποσό των 7 526,90 ευρώ (4 189,90 ευρώ καταβλήθηκαν στις 12 Ιουλίου 1994, 2 513,94 ευρώ στις 12 Ιουλίου 1995 και 823,06 ευρώ στις 30 Απριλίου 1996, στο εξής: επίμαχη ενίσχυση).
- 15 Στις 25 Νοεμβρίου 1999, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση 2000/200/ΕΚ, σχετικά με το καθεστώς ενισχύσεων το οποίο εφαρμόζει η Πορτογαλία για την ελάφρυνση των χρεών των επιχειρήσεων του τομέα της εντατικής κτηνοτροφίας και για την τόνωση της δραστηριότητας της χοιροτροφίας (ΕΕ 2000, L 66, σ. 20, στο εξής: απόφαση της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999).
- 16 Από το διατακτικό της αποφάσεως αυτής, η οποία απευθύνεται στην Πορτογαλική Δημοκρατία, προκύπτει, κατ' ουσίαν, ότι το καθεστώς χορηγήσεως πιστώσεων που θεσπίστηκε με το νομοθετικό διάταγμα 146/94 αποτελεί καθεστώς ενισχύσεων το οποίο δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά. Προκύπτει επίσης ότι η Πορτογαλική Δημοκρατία υποχρεούται να καταργήσει αυτό το καθεστώς ενισχύσεων και να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για να ανακτήσει από τους δικαιούχους τις ενισχύσεις που έχουν ήδη τεθεί παρανόμως στη διάθεσή τους. Διευκρινίζεται ότι η ανάκτηση πρέπει να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις διαδικασίες του εθνικού δικαίου και ότι τα προς ανάκτηση ποσά γεννούν τόκους από την ημερομηνία κατά την οποία τέθηκαν στη διάθεση των δικαιούχων μέχρι την πραγματική ανάκτησή τους. Επισημαίνεται επίσης ότι η Πορτογαλική Δημοκρατία οφείλει να γνωστοποιήσει στην Επιτροπή, εντός προθεσμίας δύο μηνών από την κοινοποίηση της εν λόγω αποφάσεως, τα μέτρα που έλαβε για την εφαρμογή της.
- 17 Στις 23 Ιουλίου 2002, ο προκάτοχος του IFAP απέστειλε στη Nelson Antunes da Cunha έγγραφο με το οποίο της ζητούσε την επιστροφή της επίμαχης ενισχύσεως. Η εταιρία αυτή δεν απάντησε στο εν λόγω έγγραφο.
- 18 Στις 12 Αυγούστου 2009, το IFAP απέστειλε νέο έγγραφο στην ως άνω εταιρία, το οποίο παρελήφθη από αυτή στις 13 Αυγούστου 2009, και της ζήτησε να επιστρέψει την επίμαχη ενίσχυση εντός προθεσμίας δέκα εργάσιμων ημερών από την παραλαβή του.
- 19 Στις 7 Ιουλίου 2013, η Serviço de Finanças de Cantanhede (φορολογική αρχή του Cantanhede, Πορτογαλία) κίνησε κατά της Nelson Antunes da Cunha διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως φορολογικών οφειλών με σκοπό την ανάκτηση των απαιτήσεων του IFAP από την επίμαχη ενίσχυση ύψους 7 526,90 ευρώ, πλέον τόκων υπερημερίας ύψους 7 426,66 ευρώ.
- 20 Η Nelson Antunes da Cunha άσκησε ανακοπή κατά της διαδικασίας αυτής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, του Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra (διοικητικού και φορολογικού δικαστηρίου της Coimbra, Πορτογαλία). Προβάλλει, αφενός, ότι, δυνάμει του άρθρου 40 του νομοθετικού διατάγματος 155/92, η υποχρέωση επιστροφής των εισπραχθέντων ποσών αποσβέννυται

μετά την πάροδο προθεσμίας πέντε ετών από της εισπράξεώς τους, με αποτέλεσμα η αξίωση επιστροφής της επίμαχης ενισχύσεως να έχει παραγραφεί. Αφετέρου, όσον αφορά τους τόκους υπερημερίας, υποστηρίζει ότι, στο μέτρο που έχει παρέλθει χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των πέντε ετών από την ημερομηνία κατά την οποία κατέστη απαιτητή η οφειλή από την οποία απορρέουν οι τόκοι, και αυτοί έχουν υποκύψει σε παραγραφή δυνάμει του άρθρου 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα.

- 21 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η εθνική νομοθεσία δεν προβλέπει ειδική προθεσμία παραγραφής για την εκτέλεση της διαταγής για ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως και ότι, για τον λόγο αυτό, τα ανώτερα εθνικά δικαστήρια έχουν κρίνει ότι οι αξιώσεις του IFAP για την ανάκτηση οικονομικών ενισχύσεων οι οποίες χορηγήθηκαν από το Πορτογαλικό Δημόσιο και οι οποίες θεωρούνται, με απόφαση της Επιτροπής, ως ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά, υπόκεινται στη γενική εικοσαετή προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 309 του αστικού κώδικα.
- 22 Το αιτούν δικαστήριο προσθέτει ότι, όσον αφορά την παραγραφή των τόκων που αναλογούν στην ενίσχυση αυτή καθεαυτήν, τα ανώτερα εθνικά δικαστήρια εκτιμούν ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτό άνευ ετέρου ότι οι τόκοι αυτοί υπόκεινται στην προβλεπόμενη στο άρθρο 309 του αστικού κώδικα 20ετή προθεσμία παραγραφής. Συγκεκριμένα, κατά τα δικαστήρια αυτά, οι συμβατικοί ή νόμιμοι τόκοι, ακόμη και αν δεν έχουν εκκαθαριστεί, παραγράφονται μετά την πάροδο πενταετούς προθεσμίας δυνάμει του άρθρου 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα, προθεσμία η οποία, σύμφωνα με τη ρύθμιση του άρθρου 306 του ίδιου κώδικα, αρχίζει να τρέχει από το χρονικό σημείο κατά το οποίο καθίσταται απαιτητή η οφειλή.
- 23 Λαμβανομένων υπόψη, αφενός, της πάγιας νομολογίας του Δικαστηρίου στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, κατά την οποία η εφαρμογή των εθνικών διαδικασιών δεν πρέπει να εμποδίζει την αποκατάσταση αποτελεσματικού ανταγωνισμού εμποδίζοντας την άμεση και αποτελεσματική εκτέλεση της αποφάσεως της Επιτροπής περί ανακτήσεως, και, αφετέρου, της βουλήσεως του νομοθέτη της Ένωσης όπως συνάγεται από την αιτιολογική σκέψη 26 του κανονισμού 2015/1589, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται εάν η δεκαετής προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 εφαρμόζεται μόνο στις σχέσεις μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του κράτους μέλους που χορηγεί την ενίσχυση ή εάν εφαρμόζεται και στις σχέσεις μεταξύ του κράτους αυτού και του δικαιούχου της παράνομης ενισχύσεως.
- 24 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, επίσης, εάν το άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589, δυνάμει του οποίου η προς ανάκτηση ενίσχυση περιλαμβάνει τόκους, και η αρχή της αποτελεσματικότητας αντιτίθενται στην εφαρμογή της προβλεπόμενης στο άρθρο 310, στοιχείο d', του αστικού κώδικα πενταετούς προθεσμίας παραγραφής επί της ανακτήσεως των τόκων που αναλογούν σε μια τέτοια κρατική ενίσχυση.
- 25 Κατά το εν λόγω δικαστήριο, εάν θεωρηθούν παραγεγραμμένοι οι τόκοι που οφείλονται για το χρονικό διάστημα προ της πενταετίας που προηγείται της πράξεως η οποία διακόπτει την παραγραφή κατά το άρθρο 323, παράγραφος 1, του αστικού κώδικα, η παραγραφή της απαιτήσεως καταβολής τόκων επί της κρατικής ενισχύσεως θα ήταν δυνατή και πριν ακόμη παραγραφεί η αξίωση της Επιτροπής για ανάκτηση της ενισχύσεως αυτής.
- 26 Απαντώντας σε αίτημα παροχής διευκρινίσεων που του απηύθυνε το Δικαστήριο κατ' εφαρμογήν του άρθρου 101 του Κανονισμού Διαδικασίας του, το αιτούν δικαστήριο διευκρίνισε, όσον αφορά την περίπτωση της υποθέσεως της κύριας δίκης, ότι όλοι οι ληξιπρόθεσμοι πριν από τις 26 Ιουνίου 2008 τόκοι είχαν παραγραφεί, δεδομένου ότι η πενταετής προθεσμία παραγραφής διακόπηκε το πρώτον με τη συστημένη επιστολή της 26ης Ιουλίου 2013.
- 27 Το αιτούν δικαστήριο προσέθεσε ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα πενταετής προθεσμία παραγραφής δεν μπορεί, υπό το πρίσμα του εθνικού δικαίου, να θεωρηθεί ότι διακόπηκε με οποιοδήποτε έγγραφο το οποίο απέστειλε η Επιτροπή στις πορτογαλικές αρχές ή το

οποίο απέστειλαν οι αρχές αυτές στον δικαιούχο της ενισχύσεως, δεδομένου ότι τέτοια έγγραφα δεν επέχουν θέση κλητεύσεως ή κοινοποιήσεως δικαστικής πράξεως, κατά την έννοια του άρθρου 323, παράγραφος 1, του αστικού κώδικα.

28 Στο πλαίσιο αυτό, το Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra (διοικητικό και φορολογικό δικαστήριο της Coimbra, Πορτογαλία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Εφαρμόζεται η προβλεπόμενη στο άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 προθεσμία παραγραφής για την άσκηση των εξουσιών [της Επιτροπής] για ανάκτηση ενισχύσεως μόνο στις σχέσεις μεταξύ της Ένωσης και του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η απόφαση για την ανάκτηση των ενισχύσεων ή πρέπει να εφαρμόζεται και στις σχέσεις μεταξύ του εν λόγω κράτους και του ανακόπτοντος ως δικαιούχου ενισχύσεως που θεωρείται ασύμβατη με την [εσωτερική] αγορά;
- 2) Αν κριθεί ότι η εν λόγω προθεσμία παραγραφής εφαρμόζεται στις σχέσεις μεταξύ του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η απόφαση για την ανάκτηση των ενισχύσεων και του δικαιούχου της ενισχύσεως που θεωρείται ασύμβατη με την [εσωτερική] αγορά, πρέπει να θεωρηθεί ότι η εν λόγω προθεσμία ισχύει μόνο στο στάδιο της διαδικασίας εκδόσεως της αποφάσεως περί ανακτήσεως ή και κατά την εκτέλεσή της;
- 3) Αν κριθεί ότι η εν λόγω προθεσμία παραγραφής εφαρμόζεται στις σχέσεις μεταξύ του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η απόφαση για την ανάκτηση των ενισχύσεων και του δικαιούχου της ενισχύσεως που θεωρείται ασύμβατη με την [εσωτερική] αγορά, πρέπει να θεωρηθεί ότι η εν λόγω προθεσμία παραγραφής διακόπτεται με κάθε πράξη της Επιτροπής ή του κράτους μέλους που σχετίζεται με την παράνομη ενίσχυση, ακόμη και αν η πράξη αυτή δεν έχει κοινοποιηθεί στον δικαιούχο της προς ανάκτηση ενισχύσεως;
- 4) Αντιβαίνει στο άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589 [...] καθώς και στις [γενικές] αρχές του δικαίου της Ένωσης, και ιδίως στην αρχή της αποτελεσματικότητας και στην αρχή του ασύμβατου των κρατικών ενισχύσεων με την [εσωτερική] αγορά, η εφαρμογή, όσον αφορά τους τόκους που προστίθενται στην προς ανάκτηση ενίσχυση, προθεσμίας παραγραφής η διάρκεια της οποίας είναι μικρότερη από εκείνη που προβλέπεται στο άρθρο 17 του [εν λόγω] κανονισμού, όπως είναι η προβλεπόμενη στο άρθρο 310, [...] στοιχείο d, του αστικού κώδικα;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

29 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 έχει την έννοια ότι η προβλεπόμενη στη συγκεκριμένη διάταξη δεκαετής προθεσμία παραγραφής για την άσκηση των εξουσιών της Επιτροπής στον τομέα της ανακτήσεως των ενισχύσεων εφαρμόζεται μόνο στις σχέσεις μεταξύ της Επιτροπής και του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η απόφαση περί ανακτήσεως που εξέδωσε το θεσμικό αυτό όργανο ή και στις σχέσεις μεταξύ του κράτους αυτού και του δικαιούχου της ενισχύσεως που κρίθηκε ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά.

30 Το άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589, το οποίο προβλέπει δεκαετή προθεσμία παραγραφής, αφορά αποκλειστικά τις εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση της ενισχύσεως (πρβλ. απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2019, Fallimento Traghetti del Mediterraneo, C-387/17, EU:C:2019:51, σκέψη 52).

- 31 Επομένως, η προθεσμία αυτή δεν μπορεί να εφαρμοστεί στη διαδικασία ανακτήσεως παράνομης ενισχύσεως από τις αρμόδιες εθνικές αρχές (πρβλ. απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψεις 108 και 109).
- 32 Πράγματι, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, στο μέτρο που ο κανονισμός 2015/1589 περιέχει διαδικαστικούς κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται σε όλες τις διοικητικές διαδικασίες στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων που εκκρεμούν ενώπιον της Επιτροπής, ο εν λόγω κανονισμός κωδικοποιεί και τεκμηριώνει την πρακτική της Επιτροπής όσον αφορά την εξέταση των κρατικών ενισχύσεων και δεν περιέχει καμία διάταξη σχετικά με τις εξουσίες και τις υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων, οι οποίες εξακολουθούν να διέπονται από τις διατάξεις της Συνθήκης, όπως αυτές έχουν ερμηνευθεί από το Δικαστήριο (βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, EU:C:2019:51, σκέψη 66, και της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 110). Οι εκτιμήσεις αυτές ισχύουν και για τις εξουσίες και τις υποχρεώσεις των εθνικών διοικητικών αρχών (απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, *Eesti Pagar*, C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 111).
- 33 Κατόπιν των προεκτεθέντων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 έχει την έννοια ότι η προβλεπόμενη στη διάταξη αυτή δεκαετής προθεσμία παραγραφής για την άσκηση των εξουσιών της Επιτροπής στον τομέα της ανακτήσεως των ενισχύσεων εφαρμόζεται μόνο στις σχέσεις μεταξύ της Επιτροπής και του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η απόφαση περί ανακτήσεως που εξέδωσε το θεσμικό αυτό όργανο.

Επί του δευτέρου και του τρίτου ερωτήματος

- 34 Λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο και στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

- 35 Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589, κατά το οποίο η προς ανάκτηση ενίσχυση περιλαμβάνει τόκους, και η αρχή της αποτελεσματικότητας που διαλαμβάνεται στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής προθεσμίας παραγραφής μικρότερης διάρκειας από τη δεκαετή προθεσμία παραγραφής του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού για την ανάκτηση των τόκων.

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

- 36 Τόσο το IFAP όσο και η Πορτογαλική Κυβέρνηση αμφισβητούν την ερμηνεία του αιτούντος δικαστηρίου κατά την οποία η πενταετής προθεσμία παραγραφής του άρθρου 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση ανακτήσεως των τόκων που αναλογούν στην προς ανάκτηση ενίσχυση και να εμποδίσει την ανάκτηση των τόκων αυτών.
- 37 Το IFAP εκτιμά ότι, εν προκειμένω, μπορεί να προβάλει την αξίωσή του κατά της Nelson Antunes da Cunha μόνο μετά το πέρας της διοικητικής διαδικασίας που κινήθηκε για την ανάκτηση των ενισχύσεων, δηλαδή από την ημερομηνία του εγγράφου της 23ης Ιουλίου 2002, για το οποίο γίνεται λόγος στη σκέψη 17 της παρούσας αποφάσεως. Θεωρεί, κατά συνέπεια, ότι η αξίωση ανακτήσεως των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση δεν έχει παραγραφεί. Η Πορτογαλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, στο μέτρο που το πορτογαλικό δίκαιο δεν προβλέπει ειδική προθεσμία παραγραφής

για την ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως, η προθεσμία παραγραφής που ισχύει για την ανάκτηση τόσο της ενισχύσεως αυτής καθεαυτήν όσο και των σχετικών με την ενίσχυση αυτή τόκων υπερημερίας είναι η γενική 20ετής προθεσμία παραγραφής.

- 38 Συναφώς, αρκεί να υπομνησθεί ότι το Δικαστήριο, όταν αποφαινεται προδικαστικώς επί ερωτημάτων που του υποβάλλει εθνικό δικαστήριο, περιορίζεται στην ερμηνεία του εθνικού δικαίου που του εξέθεσε το εν λόγω δικαστήριο (πρβλ. απόφαση της 14ης Ιουνίου 2017, *Online Games* κ.λπ., C-685/15, EU:C:2017:452, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Κατά συνέπεια, όποιες και αν είναι οι αιτιάσεις των διαδίκων της κύριας δίκης και των ενδιαφερομένων σχετικά με την ερμηνεία του εθνικού δικαίου που προκρίνει το αιτούν δικαστήριο, η εξέταση της παρούσας προδικαστικής παραπομπής πρέπει να βασιστεί στην παρεχόμενη από το αιτούν δικαστήριο ερμηνεία του δικαίου αυτού (πρβλ. απόφαση της 21ης Ιουνίου 2016, *New Valmar*, C-15/15, EU:C:2016:464, σκέψη 25).

Επί του ερωτήματος

- 39 Δεν αμφισβητείται ότι η Πορτογαλική Δημοκρατία όφειλε να ανακτήσει εντόκως την ενίσχυση που αποτέλεσε αντικείμενο της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999, σύμφωνα με το διατακτικό της αποφάσεως αυτής και το άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589.
- 40 Δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 3, του κανονισμού αυτού, η ανάκτηση μιας τέτοιας ενισχύσεως πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπει το εθνικό δίκαιο, εφόσον αυτές επιτρέπουν την άμεση και πραγματική εκτέλεση της αποφάσεως της Επιτροπής.
- 41 Πράγματι, μολονότι οι εθνικοί κανόνες παραγραφής εφαρμόζονται, καταρχήν, επί ανακτήσεως των παρανόμως χορηγηθεισών ενισχύσεων, εντούτοις οι κανόνες αυτοί πρέπει να εφαρμόζονται κατά τρόπον ώστε να μην καθίσταται πρακτικώς αδύνατη η ανάκτηση που απαιτείται από το δίκαιο της Ένωσης και λαμβανομένου πλήρως υπόψη του συμφέροντος της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 26ης Ιουνίου 2003, *Επιτροπή κατά Ισπανίας*, C-404/00, EU:C:2003:373, σκέψη 51 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 42 Υπογραμμίζεται επίσης ότι ο κύριος σκοπός της επιστροφής μιας παρανόμως χορηγηθείσας κρατικής ενισχύσεως είναι η εξάλειψη της στρεβλώσεως του ανταγωνισμού που προκλήθηκε από το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που αποκτήθηκε μέσω της παράνομης ενισχύσεως (απόφαση της 7ης Μαρτίου 2018, *SNCF Mobilités κατά Επιτροπής*, C-127/16 P, EU:C:2018:165, σκέψη 104 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Η επαναφορά στην κατάσταση που υφίστατο προ της καταβολής της παράνομης ή ασυμβίβαστης προς την εσωτερική αγορά ενισχύσεως συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση της πρακτικής αποτελεσματικότητας των διατάξεων των Συνθηκών σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις (απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Arriva Italia* κ.λπ., C-385/18, EU:C:2019:1121, σκέψη 85 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 43 Η υποχρέωση ανακτήσεως εκπληρώνεται μόνον εφόσον το οικείο κράτος μέλος έχει πράγματι ανακτήσει το ποσό της μη συμβατής ενισχύσεως, συμπεριλαμβανομένων των τόκων (πρβλ. αποφάσεις της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF και ministre de la Culture et de la Communication*, C-199/06, EU:C:2008:79, σκέψη 54, και της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, *A2A*, C-89/14, EU:C:2015:537, σκέψη 42).
- 44 Υπενθυμίζεται επίσης ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ο σκοπός των προθεσμιών παραγραφής συνίσταται, γενικώς, στην κατοχύρωση της ασφάλειας δικαίου (απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2019, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, C-387/17, EU:C:2019:51, σκέψη 71 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 45 Εντούτοις, ναι μεν πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα για την τήρηση των επιταγών της ασφάλειας δικαίου, πλην όμως πρέπει επίσης να σταθμίζεται η τήρηση των επιταγών αυτών με το δημόσιο συμφέρον που αποσκοπεί στην αποφυγή νοθεύσεως της λειτουργίας της αγοράς από βλαπτικές για

τον ανταγωνισμό κρατικές ενισχύσεις, πράγμα το οποίο απαιτεί, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, την επιστροφή των παράνομων ενισχύσεων προκειμένου να αποκατασταθεί η προτέρα κατάσταση (πρβλ. απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 1997, Ισπανία κατά Επιτροπής, C-169/95, EU:C:1997:10, σκέψη 47 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 46 Υπενθυμίζεται επίσης ότι, κατά πάγια νομολογία, λαμβανομένου υπόψη του επιτακτικού χαρακτήρα του ελέγχου που διενεργεί η Επιτροπή επί των κρατικών ενισχύσεων δυνάμει του άρθρου 108 ΣΛΕΕ, αφενός, η εμπιστοσύνη των επιχειρήσεων δικαιούχων της ενισχύσεως όσον αφορά τη νομιμότητά της δικαιολογείται, καταρχήν, μόνον εάν η ενίσχυση χορηγήθηκε τηρουμένης της προβλεπόμενης στο άρθρο αυτό διαδικασίας και, αφετέρου, ένας επιμελής επιχειρηματίας πρέπει, υπό κανονικές συνθήκες, να είναι σε θέση να βεβαιωθεί ότι τηρήθηκε η εν λόγω διαδικασία. Ειδικότερα, όταν η ενίσχυση καταβλήθηκε χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση στην Επιτροπή, με αποτέλεσμα να είναι παράνομη δυνάμει του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, ο δικαιούχος της ενισχύσεως δεν μπορεί να έχει, κατά το χρονικό αυτό σημείο, δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στη νομιμότητα της χορηγήσεως της (απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, Eesti Pagar, C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 98 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 67 των προτάσεών του, τούτο ισχύει τόσο στις περιπτώσεις ατομικών ενισχύσεων όσο και στις περιπτώσεις ενισχύσεων που χορηγούνται στο πλαίσιο καθεστώτος ενισχύσεων.
- 47 Από τις διευκρινίσεις που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, η προβλεπόμενη στο άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα πενταετής προθεσμία παραγραφής που ισχύει για τους τόκους που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση διακόπηκε το πρώτον στις 26 Ιουλίου 2013 και ότι όλοι οι οφειλόμενοι τόκοι για την περίοδο που προηγήθηκε της 26ης Ιουνίου 2008 έχουν παραγραφεί δυνάμει της διατάξεως αυτής. Επομένως, η εφαρμογή της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής θα εμπόδιζε την ανάκτηση μέρους των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση και, ως εκ τούτου, την πλήρη ανάκτηση της ενισχύσεως αυτής.
- 48 Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε ότι, εάν θεωρηθούν παραγεγραμμένοι οι τόκοι που οφείλονται για το χρονικό διάστημα προ της πενταετίας που προηγείται της πράξεως η οποία διακόπτει την παραγραφή, η παραγραφή της απαιτήσεως καταβολής τόκων επί της ενισχύσεως θα ήταν δυνατή και πριν ακόμη παραγραφεί η αξίωση της Επιτροπής για ανάκτηση της ενισχύσεως αυτής. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου, η Επιτροπή υπογράμμισε επίσης ότι η εφαρμογή, εν προκειμένω, μιας τέτοιας εθνικής προθεσμίας παραγραφής θα συνεπαγόταν την παραγραφή μέρους των τόκων που αναλογούν στην πρώτη επιμέρους καταβολή της επίμαχης ενισχύσεως, λόγω παρελεύσεως χρονικού διαστήματος μεγαλύτερου των πέντε ετών μεταξύ της πρώτης αυτής καταβολής που πραγματοποιήθηκε το 1994 και της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999.
- 49 Πρώτον, όσον αφορά την παραγραφή μέρους των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση πριν από την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999, επισημαίνεται ότι μια τέτοια παραγραφή θα καθιστούσε αδύνατη την πλήρη ανάκτηση που απαιτείται από το δίκαιο της Ένωσης.
- 50 Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 59 των προτάσεών του, η Επιτροπή μπορεί πάντοτε, εντός της δεκαετούς προθεσμίας του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589, να ζητήσει την ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως, και τούτο παρά την ενδεχόμενη λήξη της προθεσμίας παραγραφής που ισχύει στην εθνική διαδικασία (πρβλ. απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, Eesti Pagar, C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 114).
- 51 Επιπλέον, όπως προκύπτει από τη νομολογία που παρατίθεται στη σκέψη 46 της παρούσας αποφάσεως, η Nelson Antunes da Cunha δεν μπορεί, εν προκειμένω, να επικαλεστεί βασίμως δικαιολογημένη εμπιστοσύνη της στη νομιμότητα της επίμαχης ενισχύσεως, δεδομένου ότι η ενίσχυση αυτή χορηγήθηκε από την Πορτογαλική Δημοκρατία χωρίς προηγούμενη κοινοποίησή της στην Επιτροπή.

- 52 Επομένως, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να μην εφαρμόσει την προβλεπόμενη εθνική προθεσμία παραγραφής της αξίωσης για την ανάκτηση ενισχύσεως, η οποία είχε ήδη λήξει πριν από την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής περί ανακτήσεως.
- 53 Δεύτερον, όσον αφορά την παραγραφή μέρους των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση μετά την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999, επισημαίνεται ότι, κατά το άρθρο 16, παράγραφος 3, του κανονισμού 2015/1589, η εκτέλεση αποφάσεως της Επιτροπής περί ανακτήσεως πρέπει να είναι άμεση.
- 54 Από τις γραπτές παρατηρήσεις του IFAP προκύπτει ότι, σε συνέχεια της αποφάσεως αυτής, ο προκάτοχος του απέστειλε στη Nelson Antunes da Cunha έγγραφο της 23ης Ιουλίου 2002, δηλαδή τρία σχεδόν έτη μετά την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως, για να της ζητήσει την επιστροφή του ποσού των 7 526,90 ευρώ, πλέον των αναλογούντων τόκων. Δεδομένου ότι η Nelson Antunes da Cunha δεν ανταποκρίθηκε στο αίτημα αυτό, το IFAP της απέστειλε, στις 12 Αυγούστου 2009, δηλαδή δέκα σχεδόν έτη μετά την έκδοση της ίδιας αποφάσεως, νέο έγγραφο με το οποίο ζητούσε την επιστροφή της επίμαχης ενισχύσεως. Κατόπιν ανταλλαγής αλληλογραφίας μεταξύ της Nelson Antunes da Cunha και του IFAP, κινήθηκε τελικώς στις 26 Ιουλίου 2013 διαδικασία εισπράξεως της απαιτήσεως αυτής, η οποία διέκοψε την προθεσμία παραγραφής.
- 55 Επομένως, η παραγραφή μέρους των τόκων που αναλογούν στην επίμαχη ενίσχυση, μετά την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι ο προκάτοχος του IFAP και το IFAP καθυστέρησαν να εκτελέσουν την απόφαση αυτή, δεδομένου ότι μεσολάβησαν σχεδόν δεκατέσσερα έτη μεταξύ της εκδόσεως της αποφάσεως αυτής και της διακοπής της προθεσμίας παραγραφής, όπως υπογράμμισε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου.
- 56 Αν γινόταν δεκτή η παραγραφή των τόκων που αναλογούν σε παράνομη ενίσχυση επειδή οι εθνικές αρχές συμμορφώθηκαν με καθυστέρηση στην απόφαση περί ανακτήσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999, θα καθίστατο πρακτικώς αδύνατη η πλήρης ανάκτηση της ενισχύσεως αυτής και η σχετική με τις κρατικές ενισχύσεις νομοθεσία της Ένωσης θα στερούνταν κάθε πρακτικής αποτελεσματικότητας (πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland*, C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 37).
- 57 Επιπλέον, στην περίπτωση κρατικής ενισχύσεως που έχει κριθεί ασυμβίβαστη από την Επιτροπή, το έργο των εθνικών αρχών περιορίζεται στην εκτέλεση όλων των αποφάσεων της Επιτροπής. Επομένως, οι αρχές αυτές δεν έχουν καμία διακριτική ευχέρεια όσον αφορά την ανάκτηση της ενισχύσεως αυτής (πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland*, C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 34).
- 58 Δεδομένου ότι η εθνική αρχή δεν έχει διακριτική ευχέρεια, ο αποδέκτης ατομικής ενισχύσεως που χορηγήθηκε παράνομα δεν τελεί πλέον σε αβεβαιότητα αφής στιγμής η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση με την οποία έκρινε την εν λόγω ενίσχυση ασυμβίβαστη και απαίτησε την ανάκτησή της (πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland*, C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 36). Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 77 και 78 των προτάσεών του, η εκτίμηση αυτή ισχύει και για τις ενισχύσεις που χορηγούνται στο πλαίσιο καθεστώτος ενισχύσεων.
- 59 Εν προκειμένω, η περίπτωση της Nelson Antunes da Cunha δεν μπορεί να εξομοιωθεί με την περίπτωση κατά την οποία ο επιχειρηματίας αγνοεί αν η αρμόδια διοικητική αρχή πρόκειται να αποφανθεί και η αρχή της ασφάλειας δικαίου επιβάλλει να αρθεί εντός ορισμένου χρόνου η αβεβαιότητα αυτή (πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland*, C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 35).
- 60 Υπό τέτοιου είδους περιστάσεις, η αρχή της ασφάλειας δικαίου, την οποία σκοπούν να διασφαλίσουν οι προθεσμίες παραγραφής, δεν εμποδίζει την ανάκτηση ενισχύσεως η οποία κηρύχθηκε ασύμβατη με την εσωτερική αγορά, όπως υπογράμμισε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 81 των προτάσεών του.

- 61 Κατόπιν των προεκτεθέντων, στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589, κατά το οποίο η προς ανάκτηση ενίσχυση περιλαμβάνει τόκους, και η αρχή της αποτελεσματικότητας που διαλαμβάνεται στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής προθεσμίας παραγραφής για την ανάκτηση ενισχύσεως στην περίπτωση παρελεύσεως της προθεσμίας αυτής πριν από την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής με την οποία κρίνεται παράνομη η ενίσχυση αυτή και διατάσσεται η ανάκτησή της ή στην περίπτωση παρελεύσεως της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής κυρίως επειδή οι εθνικές αρχές καθυστέρησαν να εκτελέσουν την απόφαση αυτή.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 62 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόμπιτος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει την έννοια ότι η προβλεπόμενη στη διάταξη αυτή δεκαετής προθεσμία παραγραφής για την άσκηση των εξουσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στον τομέα της ανακτήσεως των ενισχύσεων εφαρμόζεται μόνο στις σχέσεις μεταξύ της Επιτροπής και του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η απόφαση περί ανακτήσεως που εξέδωσε το θεσμικό αυτό όργανο.
- 2) Το άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589, κατά το οποίο η προς ανάκτηση ενίσχυση περιλαμβάνει τόκους, και η αρχή της αποτελεσματικότητας που διαλαμβάνεται στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής προθεσμίας παραγραφής για την ανάκτηση ενισχύσεως στην περίπτωση παρελεύσεως της προθεσμίας αυτής πριν από την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής με την οποία κρίνεται παράνομη η ενίσχυση αυτή και διατάσσεται η ανάκτησή της ή στην περίπτωση παρελεύσεως της εν λόγω προθεσμίας παραγραφής κυρίως επειδή οι εθνικές αρχές καθυστέρησαν να εκτελέσουν την απόφαση αυτή.

(υπογραφές)